

Dragana V. Todosreskov
Aleksandra Đurić Bosnić

Interkulturalni dijalog u svetlu politike različitosti
Laslo Blašković i Laslo Vogel

Sažetak

Rad se bavi proučavanjem kulturne, u ovom slučaju književne (prozne), komunikacije između pisaca-predstavnika različitih nacija. Nakon određenja termina interkulturalnosti i uloge kulture u usporavanju procesa stigmatizacije, getoizacije, prelazi se na analizu književne i društvene aktivnosti dvojice pisaca, pripadnika iste manjinske zajednice u Srbiji – Lasla Vegela i Lasla Blaškovića. Na primeru različitih strategija (pisanje na maternjem, odnosno nematernjem jeziku, okrenutost ka svojoj nacionalnoj zajednici, odnos prema većinskom narodu, prema nekadašnjoj državi – SFRJ – i sadašnjoj, Srbiji, tretiranje političkih pitanja itd.) ustanovljava se njihov odnos prema vlastitom entitetskom uporištu i mogućnostima prevazilaženja njegove eventualne potlačenosti (termin Gajatri Čakravorti Spivak) odnosno ugnjetavanosti (termin S. Stenford Fridman).

Ključne reči: *kultura, interkulturalnost, ideološki kodovi, manjinsko/većinsko, Laslo Vogel, Laslo Blašković, Jugomađar, izglobljenost, tačka gledišta.*

Intercultural dialogue in the light of policy differences

Laslo Vogel and Laslo Blašković

Summary

This paper studies the cultural, in this case literary (prose), communication between writers-representatives of different nations. After the determination of the term interculturality and function of culture in slowing the stigma, ghettoisation, passes to the analysis of literary and social activities of two writers, members of the same minority in Serbia - Laslo Vogel and Laslo Blašković. In the case of different strategies (writing in their native or second language, orientation towards his national community, the relationship to the majority, according to a former state – Yugoslavia – and present, Serbia, treatment of political issues, etc.) Establishes their relationship to their own entity stronghold and possibilities of overcoming its possible oppression (the term Gayatri Chakravorty Spivak) or oppressiveness (termed Susan Stanford Friedman).

Key words: culture, intercultural, ideological codes, minority / majority, Laslo Vogel, Laslo Blašković, „Jugomađar”, point of view.

Zajednički imenitelj aktuelnih definicija pojma interkulturalnost upućuje na definisanje pojmova: interkulturalno razumevanje, interkulturalna suočavanja, interkulturalne okolnosti, procesi, stanja, mogućnosti prožimanja uticaja i prepoznavanja, kao i na praktikovanje kulturnih kontakta lišenih nesporazuma i konflikata. Kao jedna od najopštijih odrednica interkulturalnosti navodi se da je ona teorijski model za ljudsko ponašanje u situacijama kada dolazi do „susretanja kultura“. U ovom kontekstu kulture se ne posmatraju kao zatvoreni entiteti, nego kao sistemi otvorenih mogućnosti koji se izgrađuju u uzajamnosti i koji su skloni kretanju i promenljivosti.

Teorijska određenja pojma interkulturalnost ujedno ukazuju i na važenje njegovog semantičkog okvira: u ovom kontekstu prefiks inter viđen je kao indikator susretanja i suživota kultura kao varijeteta koji uvek podrazumevaju i znanje o samom sebi i razumevanje alteriteta. Ukoliko prihvatimo formulaciju po kojoj je interkulturalna komunikacija kadra da otvori novi civilizacijski prostor, a interkulturalna kompetencija znači sposobnost da se taj novi meta-prostor kreira putem otvorenosti, empatije i tolerancije, onda se i misija interkulturalnosti ukazuje kao kreativni angažman, kao kontinuirana akcija u smislu podešenosti za poništavanje zatvorenosti, i konačnosti stigmatizirajućih banalnosti i zadatih obrazaca u teoriji i umetnosti, egzistenciji i društvenom kontekstu, ličnim i kolektivnim identitetima i izborima. Upravo kada je reč o mogućnostima uspostavljanja i načinu percepcije evropskog kulturnog identiteta B. Stojković upućuje na razliku između multikulturalizma kao kulturnog pluralizma koji je u osnovi statičan i usmeren na „paralelnu

koegzistenciju kultura“ i interkulturalizma koji je dinamičan ali se kao delotvorna kulturna strategija ne primenjuje globalno, na odnose između nacionalnih kultura“. (Stojković, 1993, 141)

U nastojanju da definiše bitne postulate „novog post-modernog neohumanizma, Pol Kerc kao 'središnje pitanje' mogućnosti uspostavljanja nove humanističke renesanse (koja uvek podrazumeva i delanje ili obnavljanje kulturom) vidi problem objektivnih etičkih standarda. Prema Kercu humanizam pretpostavlja implicitno postojanje objektivnih etičkih standarda, 'uobičajenih moralnih pristojnosti' i 'vrednosti izvrsnosti': Etika ne sme da se izopačuje u subjektivan ukus ili ćudljivost (...) Mada među vrednostima primećujemo široku raznovrsnost, postoje opšte etičke norme koje važe za ljudski rod u celini“. (Kerc, 2005, 50)

Jedna od vrednosti i tekovina humanizma je, smatra Kerc, i socijalna teorija koja počiva na filozofiji demokratije i otvorenog društva, koja je suštinski vezana za ljudska prava, koja se u političkom i ekonomskom smislu emanira kao filozofija tolerancije i poštovanja razlika i koja „prevazilazi kulturnu relativnost i nudi opšta normativna načela ponašanja“: „Humanizam nudi univerzalističko gledište, zasnovano na zajedništvu nauke i zajedničkim vrednostima. Kako priznaje kulturnu raznolikost, on zastupa svekoliko čovečanstvo, jer se bavi svetskom zajednicom mimo etničkih, rasnih ili verskih podela“. (Kerc, 2005, 50)

Uz činjenicu da zaista postoje etička pravila i norme koje su opšte/univerzalne i kao takve „vode preko granica kulturnih razlika“, Kerc s posebnom naklonošću razmatra mogućnost

traganja za gledištem koje će imati potencijal prevazilaženja granica lokalnih multikulturalnosti a svoje ishodište naći u „zbiru moralnih načela usađenih u sam koren svetske kulture i civilizacije“. (Kerc, 2005, 178) Za ovu opciju globalne kulturološke paradigme i prakse Kerc vezuje poštovanje razlika i prevazilaženje uskih etničko kulturnih šovinizama prošlosti ali i kreiranje „nove svetske civilizacije“ u kojoj su i vrednosti – globalna kategorija i tekovina: „Ova opcija može da se ostvari jedino ako su različite kulture sveta u stanju da se integrišu na novoj ravni, i žive zajedno u miru i slozi“. (Kerc, 2005, 177) Prema Kercu, ova mogućnost je istovremeno i civilizacijski izazov savremenog sveta a upravo je ovako zamišljen humanizam kadar da pomogne u kreiranju novog poretka, poretka u kojem bi bila prevladana „stara suparništva“ i istovremeno stvorena „obuhvatnija svetska kultura“, naravno, bez brisanja kulturnih diverziteta, tradicija, posebnosti: „Ovo ne poriče potrebu da se očuvaju dragocena kulturna nasleđa i ustanove, ali u isto vreme znači da smo voljni da modelujemo u planetarnoj civilizaciji koja preseca granice odelitih kultura“. (Kerc, 2005, 178)¹

¹ Kercovo viđenje izazova i prednosti multikulturalizma moglo bi biti u potpunosti primenjivo i na nasiljem traumirani prostor ex Jugoslavije: „Multikulturalizam ima svoj pozitivan vid koji je plemenit i vredan zaštite. Ne treba da ugnjetavamo kulturne manjine niti da prema njima budemo netrpeljivi. A to se često dešava“. (Kerc, 2005, 176) Ipak, iako multikulturalizam ima snažan etički zahtev oličan u poštovanju i kulturnih razlika i primeni „tolerancije“, u isti mah može da ima i negativan vid „jer može bodriti društvene zajednice da žive u odvojenosti i izolaciji, brižljivo negujući sopstvenu osobenu istoriju i tradiciju. (Kerc, 2005) Ovaj podsticaj jeste istovremeno i potencijalno „odobranje“ nepoverenja i neprijateljstva: „Dokaz su tragični sukobi Muslimana i Indusa na Indijskom potkontinentu, Jevreja i Arapa u Palestini, ili etnička mržnja koja se bila razuzdala u

Upravo bi globalna komunikacijska premreženost i vidljivost mogle biti garanti realizacije novog, „demokratskog“ humanizma u kojem kulture i kulturne politike, budući potencijalno prosvetiteljske, zauzimaju dominantan prostor, prostor interkulturalne komunikacije kao globalne kulturološko društvene suprotstavljenosti jednoznačnosti, zatvorenosti, ksenofobičnosti i stigmatizacijama, ideološkoj zadatosti i ideološkom nasilju. Globalna primena interkulturalne komunikacije kao modela savremene društvenosti u isti mah bi značila i praktičnu potvrdu Kercovog novog globalnog humanizma, kao i, najčešće putem reforme sistema kulture, medija i obrazovanja, dostizanje nove globalne etičke svesti koja podrazumeva: da „za svaku povredu ljudskih prava može odmah da se sazna i da joj se pruži otpor“, da „diktatorski režimi ne mogu više da čine zlo 'nekažnjeno' a da ih savest svetske zajednice ne pozove da polože račun“, da „nijedan narod ili kultura ne mogu više da polažu prava na imunitet od univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, ili da poriču njenu primenljivost na sve svoje žitelje“. (Kerc, 2005, 178)

Interkulturalna senzibilnost sugerije postojanje svesti da, kako formuliše Kerc, „ljudi dele skup zajedničkih humanih vrednosti – uprkos kulturnoj različitosti“. (Kerc, 2005, 182) U tom smislu socio-etička i kulturološka prevencija ne bi smela da se „završava u našoj etničkoj enklavi ili na nacionalnoj granici“... jer upravo nas etička racionalnost upućuje da „gradimo ustanove saradnje i da, gde god možemo razlike usklađujemo miroljubivo“: „Širi nalog glasi da nepristrasna etnička racionalnost treba da važi za sva ljudska bića, koja

nekadašnjem Sovjetskom savezu i Jugoslaviji. Ovakav separatistički stav protivreči globalnoj civilizaciji koja se upravo rađa“. (Kerc, 2005, 177)

imaju jednako dostojanstvo i vrednost“. (Kerc, 2005, 185) Ovo svakako podrazumeva i dekonstrukciju ustaljenih, arhaičnih, rigidnih, stigmatizirajućih i manipulativnih ideoloških matrica i stereotipnih formacija, ustanovljenje novih kulturoloških paradigmi zasnovanih na modelu otvorenosti, kao i aktivnu primenu kulturnih politika koje promovišu modele interkulturalnih interakcija i komunikacija.

U teorijskoj potrazi za „idejom kulture“ Teri Iglton upućuje na činjenicu da smo suočeni sa svetom u kojem su neki „odveć sigurni ko su“, „dok su drugi to u premaloj meri“ te da je postmodernoj kulturi svojstveno da obuhvati oboje – „i politike identiteta“ i „kult decentriranog subjekta“. Međutim, po njemu, „postmodernizam nije univerzalistički nego kosmopolitski (...)“, i dok je globalni prostor postmodernizma hibridan, prostor univerzalizma je unitaran: „Univerzalno je pomirljivo s nacionalnim – univerzalna kultura, (...) doživljava sebe kao galeriju najizvrsnijih izdjelaka nacionalnih kultura, dok kosmopolitska kultura prelazi nacionalne granice s istom izvjesnošću kao što to čini novac i transnacionalne kompanije“. (Iglton, 2002, 95)

I dok univerzalizam pripada visokoj kulturi a kosmopolitizam kulturi globalnog kapitalizma, internacionalizam bi mogao biti shvaćen kao „oblik političkog otpora“ takvom svetu. U svakom slučaju, bez obzira na raznolikost pojava metarmofa i varijeteta upravo je kultura ta koja je povezana „sa verovanjima i identitetom, i sve upletenija u doktrinalne sustave“ pa otud Iglton, čini se argumentovano zaključuje: „Kultura nije samo ono sa čime živimo. Ona je također, u velikoj mjeri, i ono za šta živimo.

Naklonost, druženje, pamćenje, srodstvo, mjesta, zajednica, osjećajno ispunjenje, intelektualni užitek, osjećaj konačnog smisla: sve je to većini nas bliže od povelja o ljudskim pravima ili trgovačkih ugovora“. (Iglton, 2002, 156) Ipak, ova „bliskost“ upozorava Iglton, može lako da sklizne u opsesivnu morbidnost ako nije postavljena u prosvećeni politički kontekst.

U kontekstu promišljanja relacije kultura i političkih sistema Zigfrid Bauman ovu večitu upućenost definiše kao paradoks ili začarani krug, nazivajući „zaveru“ upravljača usmerenu protiv „endemske slobode kulture“ kulminativnim povodom za rat: *„Kultura ne može živeti u miru sa upravljanjem, naročito ne sa nametljivim i podmuklim upravljanjem koje za cilj ima izvrtanje potrebe kulture za istraživanjem i eksperimentisanjem kako bi se kultura uklopila u okvire racionalnosti po zamisli upravljača“*. (Bauman, 2009, 71)

Ovo uvek tendenciozno i krajnje utilitarno izvrtanje imanentne potrebe kulture za otvorenosću emaniranom u praksama istraživanja i eksperimentisanja i njeno prilagođavanje i podešavanje dominantnim ideološkim kodovima demijurški iniciranim od strane centara moći, istovremeno je predznak njene sigurne i izvesne entropije, iskliznuća i destrukcije u pravcu hibrida – ideologizovane kulture čije krajnje konsekvence neretko završavaju u nasilju, ideološkom i egzistencijalnom.

Nakon apokaliptičnog iskustva kulturnog-društvenog-političkog, etičkog i estetskog razgrađivanja prostora bivše Jugoslavije koje je završilo krvavim raspletom i njenim

konačnim iščeznućem, upozorenje Edvarda Saida na mogućnost ponavljanja „imperijalnih ciklusa“ čini se tačnim i pravovremenim: „Živimo u globalnom okruženju s velikim brojem ekoloških, ekonomskih, društvenih i političkih pritisaka što paraju njegovo tek maglovito shvaćeno, u osnovi nerastumačeno i neshvaćeno tkivo. I svako ko poseduje makar nejasnu svest o ovoj celini, uznemiren je pred činjenicom da neumoljivo sebični, uski interesi – poput patriotizma, šovinizma, etničke, verske i ratne mržnje – mogu zaista dovesti do masovnog uništenja. Svet, naprosto ne može dozvoliti da mu se to nekoliko puta dogodi. (Said, 2002, 67)

U krupnom planu su Laslo Vegel (1941) i Laslo Blašković (1966), pisci rođeni u Vojvodini. Identitet obojice obeležen je višestrukošću: Vegel je Mađar, rođen u Srbobranu, ukorenjen u multietničkoj sredini, koju doživljava kao poprište previranja i nakon demokratskih promena u Srbiji. Piše na mađarskom jeziku, a zahvaljujući prevodima njegova proza često biva dostupna najpre srpskoj a potom i mađarskoj čitalačkoj publici. Laslu Blaškoviću je otac bio Mađar, koji je takođe pisao na srpskom jeziku, a on sâm piše na srpskom i objavljuje uglavnom kod beogradskih izdavača (Stubovi kulture, Geopoetika, Arhipeleg i dr.). Autorov *half Hungar-identitet*, koji ga, prema vlastitom priznanju, čini „labudom u pačjem jajetu“, „Hanibalom pred vratima kokošinjca“ (Blašković, 2007a, 60), parodično je provučen kroz gotovo sve njegove romane:

„Jest, *kurčev* Mađar, pomisio sam kad mi je sutradan obelodanjivao dozvoljene stranice sinoćnjeg randesa. Mađar koji od svog jezika zna samo pokoku psovku, a u

svom unilateralnom životu nije osvojio srce nijedne mitski
žarke Mađarice“ (Blašković, 2012, 82).

Obojica imaju knjige eseja u kojima se bave različitim kulturološkim, socijalnim pa i temama identiteta. Međutim, Blašković zagovara ideju da je „suviše prosto vezivati pisca za nekakav politički datum, ma koliko nam se on u nekom času činio bitnim“ (Blašković, 2007, 48), dok kod Vegela biti pisac prevashodno znači biti bezdomnik, zagrcnut nad pravima manjina. Naslovi njegovih eseja i romana ređe referiraju na književnost i mit, a mnogo češće na društvenu datost (npr. *Exterritorium*, *Zaisi sa ruba*, *Bezdomni eseji* i dr). Međutim, i on, kao i Blašković, stavlja svoju biografiju kao zalog za konstrukciju metafore: u Vegelovom slučaju, to je metafora neprekidne društvene i političke akcije, kao rezultat otpora represiji, a u Blaškovićevom, metafora odnosa literature i društvenog konteksta, u kojem književnost definitivno i redovno odnosi prevagu. Oba pisca u svet književnosti ušla su u vreme komunističkog režima u SFRJ – Vogel romanom *Memoari jednog makroa* (1970), koji je provocirao i jugoslovensku i mađarsku kulturnu javnost, a Blašković 1986, objavivši pesničku knjigu *Gledaš*. Dok je Vogel bio jedan od stožera časopisa *Uj Symposion*, predstavnik neoavangarde čiji je Novi Sad bio jedna od prestonica, urednik tada slobodoumne Tribine mladih, Blašković je na ozbiljniju kritičku recepciju počeo da računa devedesetih godina. Obojica su intelektualci angažovani na prevazilaženju društvene i moralne krize u Vojvodini pred kraj XX stoleća, a Laslo Vogel je aktivniji na polju borbe za prava nacionalnih manjina.

Prema K. Magrisu, SFRJ je imala privilegiju da *misli u više naroda*. U tom Austrougarsku, Jugoslaviju i Vojvodinu odlikuje heterogenost i etnička raznolikost, jednom rečju, nadnacionalnost:

„Jugoslavija je – a preko nje i njena prestonica, koja održava njenu tešku i centrifugalnu ravnotežu – naslednica dovglavog orla, njegove nadnacionalne i složene države, njegovog položaja posrednika između Istoka i Zapada, između različitih i suprotstavljenih svetova i političkih blokova... Austrijanac, možda je i naziv Jugosloven, muzilovski imaginaran, pokazuje apstraktnu snagu jedne ideje više nego konkretnu snagu jedne starnosti, a rezultat je operacije oduzimanja, element koji ostaje kada se odvoje ve pojedine nacionalnosti, element zajednički svakoj od njih, a da nije identičan nijednoj“ (Magris, 2007, 340).

Sindrom jugonostalgije nije zaobišao Blaškovića niti Vegela, pa tako oba autora s ironijskom distancom spram vlastite nostalgije opisuju dane kada je vrednosni književni kvalifikativ bio blizak terminu *jugoslovenski* pisac. Dok Laslo Blašković priređuje antologiju priča pod nazivom *Moj privatni Tito* (2003), kojom se savremeni pisci „obračunavaju“ sa vlastitom utopijskom vizijom društvene prošlosti, Laslo Vogel u periodu komunizma vidi apsolutizam i totalitarizam, ali i relativnu harmoniju koja je postala očigledna tek u godinama koje su usledile nakon nje, a koje su donele previranja, ratne sukobe i migracione tenzije u Vojvodini. Blašković, koji tematski nije bio zaokupljen režimom Josipa Broza, već pre pojedinačnim slikama i portretima nekih od tadašnjih čelnika (Peko Dapčević, Koča Popović) ili režimskih pisaca, raspad SFRJ vidi kao proces denominalizacije:

„Drevni kanibalistički obred nalagao je da mrtvacu pred ukop valja tiho, ali jasno i odlučno, na uvce šapnuti: *Ti si mrtav*. Očigledno je i ovde sličan slučaj. Praktično, sahranili smo Ime, prazni kovčeg za neznanog junaka koji je stradao ko zna kad, gde i kako. No, treba li proveravati hoće li ona stara, debela ruža mirisati ukoliko je prekrstimo?“ (Blašković, 2007a, 62).

Vegel, koji se koncentrisao na položaj manjinskih naroda, prevashodno mađarskog, *staru ružu* vidi i kao poprište borbe tamničara i utamničenih, ali i kao mesto zasnivanja identiteta kentaura, Jugomađara:

„A im Yugohungarien, Jugomađar, kažem, što uprkos mojoj volji znači da nisam sasvim ni Mađar niti sasvim Jugosloven... ali ja sam Jugomađar, nastavljam, i tako sam se ušetao u jezičku zamku, na toj tački moje priče se isprepliću, gube se niti, nastaje neka treća priča... (Vegel, 2011, 127–128).

U kontekstu privrženosti srednjoevropskom konceptu multikulturalnosti, otvorenog društva i razvijene demokratije, Vegel jasno određuje balkanizaciju, građanski rat i društvenu turbulenciju, u kojima se petooktobarske demokratske promene doimaju kao simulacija miloševićevskog koncepta građanske jednakosti u kojoj manjine ne ostvaruju svoja suštinska prava – prevashodno vezana za obrazovne i kulturne aktivnosti, kao i za činjenicu da i dalje bivaju predmetom prepoznavanja drugosti, pa i osude i nasilja – kao korak unazad, koji ne može doneti boljitak niti njegovoj zajednici niti većinskom stanovništvu koje konačno, posle 2000, treba da polaže ispit zrelosti glede odnosa prema manjinskim narodima i njihovim književnostima. Međutim, Vegel je duboki skeptik u tom

pogledu i nemali broj puta se u dnevničko-memoarskoj prozi *Ispisivanje vremena u međuvremenu* poziva na predizborna obećanja lidera DOS koji su izneverili očekivanja manjinskih naroda, pitajući se ne govori li demokratija državnim jezikom (Vegel, 2003, 54). Stoga je njegova slika prošlosti, cinično nazvana *srećom holokausta*, suprotstavljena stvarnosti, koja ukida i nadu, za razliku od getoiziranog pisca koji u holokaustu ima pravo da sanja o slobodi. Na pitanje hrvatskog novinara o tome kada čovek definitivno prestaje da bude utopista, odgovara:

„Definitivno posle dve hiljadite. Znae, u tim hiljadu devetsto devedesetim godinama... Sad ću citirati jednog mađarskog književnika, Nobelovca, Imre Kertész-a. U njegovom romanu, *Bezsudbinstvo*, dete u koncentracionom logoru, piše jednu enigmatičnu rečenicu: ‘sreća holokausta’. Ja sam u u devedesetim godinama shvatio, šta je sreća holokausta. U stvari u jednoj bezizlaznoj situaciji nadati se da će doći bolje vreme i da će doći bolja i pametnija generacija nego mi. Posle dve hiljadite godine sam video da to nije tačno. 2004. ili 2005. sam shvatio šta je sreća holokausta. Šta znači u jednoj potpuno bezizlaznoj situaciji planirati budućnost. To je sreća holokausta, to je sreća u nesreći, to je nešto što daje ... i to je bio taj moj ogorčeni optimizam u devedesetim godinama. (*Bezdomni lokalpatriot*, razgovor na Sajmu knjiga u Puli, 2008. godine na Tribini *Doručak s autorom*. Razgovor vodio Vojo Siljak: www.vegel.org/SR/2013/06/serbian-bezdomni-lokalpatriot/, datum posete 20. XI 2013).

Za ovog pisca su politika hegemonije i prisile u kojoj je književnost samo jedan vid otpora zapravo represivne mere koje urušavaju ideju demokratskog društva i dovode pod znak

pitanja i položaj manjina i manjinskih naroda. Zaokupljena tranzicionim preokretima i evropskim putem, Srbija, prema Vegelu, neće primetiti koliko je pitanje manjinskih prava i rešavanje izvesnih teritorijalnih autonomija skrajnuto, a s druge strane, prohvatiće izvestan latentni, odrazumevajući, nužni oblik nacionaizma kao rezultat kompromisa sa pojedinim demokratskim liderima koji su političku karijeru započeli u nacionalističkom duhu.

Ideja balkanizacije, u kojoj se narodi nasilno odvajaju jedni od drugih, čuvajući etničku čistotu strana je obojici pisaca. Međutim, dok je njihov hibridni karakter nedvosmislen, problem neukorenjenosti i čežnja za bezdomnošću kao životnom strategijom, ostaju sveprisutni. Predznak jednonacionalnosti i uniformnosti, koji prepoznaje i u Mađarskoj u kojoj s vremena na vreme boravi, ne zadovoljava Vegela kao građanina ruba Evrope, druge Evrope, ali liminalnost znači i privilegiju da se uvek prate književne, kulturološke, političke i druge činjenice „preko plot“, dakle, van državnih granica. Slika devedesetih godina kao atmosfere bezbađa i kršanja ljudskih prava u manjoj i u većoj sredini prisutna je i u romanu *Exterritorium*, koji se opet vraća specifičnom, ličnom uglu posmatranja ratnih prilika kroz perspektivu manjinskog pisca, dakle, predstavnika one izbrisane, takoreći nepostojeće grupe koja crpi svoj identitet iz divergentnih, čak, gledano spolja, međusobno isključivih karakteristika: pripadnosti manjinskoj naciji i istovremeno pripadnosti intelektualnoj eliti. Taj usud prati junaka kroz ceo roman, koji, poput *Memoara jednog makroa* no mnogo neposrednije, u formi obraćanja samome sebi, epistole vlastitosti, iskušava granice ljudske trpeljivosti, manipulacije i

torture moćnika spram slabijih. Međutim, Gajatri Čakravorti Spivak se s pravom pita ima li iko pravo da govori u ime podređenih, ako se zna da oni nisu kompaktna zajednica, već skup individua, koje mogu biti određene rodnim, rasnim, nacionalnim, klasnim, starosnim, obrazovnim razlikama, dakle, istupati, s punim pravom, krajnje individualno, da bi završila pesimističnim zaključkom da podređeni uopšte da govore o sebi (Spivak, 2011, 91–132).² Suzan Stenford Fridman, pak, govori o mnogostrukoj ugnjetavanosti kao spremnosti subjekta da, usled vlastitih slabosti, potvrđenih u više „kategorija“, primi na sebe teret obeležene drugosti (Stenford Fridman, 2005). Manjinsko tako nije niti izbliza jedinstvena kategorija, jer je manjinski intelektualac, za razliku njegovih sunarodnika, žitelja pojedinih vojvođanskih varošica i sela – zanatlija, ratara, vinogradara – neko čiji glas dopire i van granica države.

Junak Blaškovićeve proze je slabi subjekat, načet manje tranzicionim promenama (ukoliko se radnja romana događa u vremenu sadašnjem), a više različitim vidovima degradacije

² S druge strane, sama razlika između manjina i manjinskih naroda utiče na neravnotežan položaj. Kako piše Siniša Tatalović, manjine su često „u normalnim uvjetima u povoljnijem položaju od manjinskih naroda jer su obično povezane s jednom stranom državom koja ima interes za njihovu sudbinu, a postojanje matične države omogućava i njihovo formalno postojanje i podršku.“ (Tatalović, 1995, 71). U tom kontekstu, položaj Mađara u Vojvodini razlikuje se od položaja Rusina ili Roma, između ostalog i zbog činjenice da susedna Mađarska država brine o interesima svojih sunarodnika, a u novije vreme i građana (koji su uzeli mađarsko državljanstvo, pored srpskog).

građanskih sloboda i humanističkih principa. Od Bogdana Šuputa, koji u romanu *Mrtva priroda sa satom*, strada jer pripada onoj obeleženoj drugosti, preko Danila Kiša, većitog apatrida i žrtve poetičkog jednoulja njegovih reprezenata, konačno, i do Dimitrija Gavrilovića Gavre, (anti)junaka romana *Turnir grbavaca*, pitanje krivice i pojedinačne odgovornosti biva ozbiljno problematizovano. Jednom rečju, u svetu apsurdna nema pošteđenih, krivcima mogu biti proglašeni svi, pa i junaci i junakinje romana *Adamova jabučica* i *Madonin nakit*, koji se, poput Ladislava Despota, potencijalnog kreatora oblaka (dakle, umetnosti kao vida bega od stvarnosti) sudaraju sa političkom i ideološkom supremacijom, nemoćni i onemogućeni da joj se na adekvatan način suprotstave, ali i sâm narator koji u *Turniru grbavaca* i svoju pripovedačku poziciju neprekidno podriva, da bi je u *Posmrtnoj masci* dekomponovao u više samostalnih jedinica (između ostalog, žanrovska dekompozicija ukazuje na liminalni identitetski položaj), te tako osporio i vlastito pravo na zadatu patrilinearnost.

Polazeći od definicije „male književnosti“ (Delez – Gatari, 1998, 27–48), tj. one književnosti manjinskog naroda pisane na većinskom jeziku,³ oba autora ispunjavala bi sledeće kriterijume njenih predstavnika: deteritorijalizaciju jezika, uključivanje pojedinca u neposredno-političku sferu (kod Blaškovića više vezano za biografski momenat a manje za prozu, kod Vegela ispoljeno u prozi i biografiji), te insistiranje na zastupanju kolektivnih vrednosti jednog naroda, konfesije ili interesne grupe (u Blaškovićem slučaju najčešće pisaca i

³Delez i Gatari koriste termine mala književnost i veliki jezik.

umetnika koji brane pravo na autonomiju). Njihova *izglobljenost* (termin S. Žižeka), čitljiva i u delima drugih modernih pisaca – apatrida, beskućnika i – da se poslužim jednim od omiljenih Vegelovih termina – kentaura – dobija specifičnu nijansu isključivanja iz poretka (Brajović, 2012, 7). Sa druge strane, ova dva pisca bi mogla reprezentovati vojvođansku prozu jer pored toga što manifestuju specifičnosti Vojvodine, njenu multikonfesionalnu i interkulturalnu prirodu, a u isti mah pišu o njenoj istovremenoj pripadnosti kako Srednjoj Evropi (koja je geografska i kulturna) tako i Balkanskom poluostrvu, koje naročito dolazi do izražaja u migracionim talasima koji menjaju strukturu stanovništva. U isti mah, dva autora reprezentuju i specifična zasnivanja hibridnog identiteta: Vogel kao tačku gledišta trećeg lica (Petković, 2010, 33–35) onog koje se *ogleda* u većinskom identitetu, nastojeći da na tak način uobliči sliku manjinskog i, u okviru njega, izgradi vlastiti identitet, a Blašković tačku gledišta prvog lica, subjekta koji sliku sveta i prostora u kojem živi stvara nezavisno od zadatog srednjoevropskog, još manje balkanskog obrasca.

Literatura:

- Blašković, Laslo. 2000. *Mrtva priroda sa satom*. Beograd: Stubovi kulture.
- Blašković, Laslo. 2003. *Madonin nakit*. Beograd: Filip Višnjić.
- Blašković, Laslo. 2005. *Adamova jabučica*. Beograd: Stubovi kulture.
- Blašković, Laslo. 2007. *Kraj citata*. Novi Sad: Prometej.
- Blašković, Laslo. 2007. *Turnir grbavaca*. Beograd: Geopoetika.
- Blašković, Laslo. 2012. *Posmrtna maska*. Beograd: Arhipelag.
- Brajović, Tihomor. 2011. *Fikcija i moć – ogledi o subverzivnoj imaginaciji Ive Andrića*. Beograd: Arhipelag.
- Delez, Žil – Gatari, Feliks. 1998. *Kafka*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižernica Zorana Stojanovića. Prevela Slavica Miletić.
- Epštejn, Mihail. 1997. *Esej*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa. Prevela Radmila Mečanin.
- Hamburger, Kete. 1973. *Logika književnosti*. Beograd: Nolit. Preveo Slobodan Grubačić.
- Ivanić, Dušan. 2013: „*Književnost Vojvodine*“, u: Ivan Negrišorac (ur.) *Srpska enciklopedija*, II tom(V – Vštečka), Novi Sad – Matica srpska: Beograd – SANU, Zavod za udžbenike.
- Kaler, Džonatan. 1991. *Strukturaistička poetika*. Beograd: SKZ. Prevela Milica Mint.

- Tatalović, Staniša. 1995. *Manjinski narodi i manjine u zapadnoj demokraciji*. Zagreb: Prosvjeta.
- Spivak, Gajatri Čakravorti. 2010. „Mogu li podređeni da govore?“ Polja, 468, str. 91–128. Prevele Nataša Karanfilović i Adrijana Luburić Cvijanović.
- Bauman, Zigmunt, *Fluidni život*, Mediterran publishing, Novi Sad 2009.
- Iglton, Teri, *Ideja kulture*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb 2000.
- Kerc Pol, *Kako preurediti savremeni svet*, Filip Višnjić, Beograd 2005.
- Said, Edvard, *Kultura i imperijalizam*, Časopis Beogradski krug, Čigoja 2002.
- Stojković, Branimir, *Evropski kulturni identitet*, Prosveta, Niš 1993.